

Sebők László

A határokon túli magyarság néhány népességszerkezeti jellemzője és perspektívái

A környező országokban élő magyarok száma jelenleg mintegy 2,7 millióra tehető – csaknem ugyanannyira, mint 1910-ben. Az első világháború előtti magyarságot egy dinamikus fejlődés, jelentős gyarapodás és pozitív természetes szaporulat jellemezte, a számok nyelvén, s erőteljesen leegyszerűsítve: a Magyar Királyság lakossága 1851–1910 között 13,2 millióról 18,3 millióra nőtt (kb. 1,5-szeresére), ugyanakkor a magyarok száma 4,8 millióról 10 millióra – több mint duplájára. A magyarság 5 millió fős gyarapodásából mintegy 3 milliós volt a természetes szaporulat, a többi asszimilációs nyereség.¹

A 19. század végén a kárpát-medencei népek a demográfiai átmenet különböző szakaszainak megfelelő népmozgalmi mutatókkal rendelkeztek, a magyarság nagyobb része még a demográfiai átmenet második szakaszába volt sorolható: természetes szaporulata az egyik legmagasabb volt a térségben. Ugyanakkor egyes demográfus szakemberek már akkor felhívták a figyelmet arra, hogy ez a kedvező természetes szaporulat-tendencia várhatóan megfordulhat. A Trianont követő impériumváltást követően az utódállamok államalkotó nemzetei a számukra pozitív változások következtében hamarosan a demográfiai átmenet második szakaszába kerültek, s természetes szaporulatuk fokozatosan utolér-

¹ Katus László: Magyarok, nemzetiségek a népszaporulat tükrében, 1850–1918. História. 1982/4-5:18–21.; Karády Viktor: Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarország magyar nyelvű országgá? Századvég, 1990/2:5–37.

te, majd meghaladta a magyarokét. Pontos és hiteles adatok híján csak feltételezhetjük, hogy a szomszédos országok magyarságának egészére vonatkozóan ez a változás az 1930-as évek első felében következett be. A 20. század Trianont követő időszakára – a végtelékig leegyszerűsítve – azt jelenthetjük ki, hogy a határokon túli magyarság természetes szaporulatát eltüntették a háborús, asszimilációs és migrációs veszteségek: a magyarok száma általában kisebb-nagyobb ingadozásokkal 2,6–2,7 millió fő körül alakult.²

Magyarok száma (ezer fő)

	Anyanyelv	Nemzetiség			
	1910	1930 körül	1960 körül	1990 körül	2000*
Szlovákia	884	585	519	567	540
Kárpátalja	183	124	146	156	160
Erdély	1662	1481	1626	1604	1500
Vajdaság	420	377	443	340	250
Horvátország	121	55	42	22	14
Szlovénia	21	8	11	9	8
Burgenland	26	10	6	7	8
Összesen	3317	2640	2793	2705	2480

* Becslésünk.

A második világháborút követő mintegy fél évszázados időszakban (a „szocialista időszakban”) a közép-európai térségben olyan jelentős demográfiai és társadalomszerkezeti változások következtek be, amelyek a magyarság szempontjából új – meglehetősen kedvezőtlen – perspektívákat eredményeznek.³ Az 1989–90-es kelet-európai változások

² 1910-ben a 3,3 millió magyarból mintegy negyedmillió volt a magyar anyanyelvű izraelita vallásúak száma, akik lényegében a továbbiakban a magyarok számát már nem gyarapították: 1930-ban zsidó nemzetiségűként írták őket össze, a holokauszt következtében pedig a környező országokban szinte elfogytak. 1918–1924 között hivatalosan 350 ezer, utódállamokból érkezett menekültet és áttelepültet regisztráltak Magyarországon, a szakirodalomban azonban elfogadottabb a félmilliósi becslés. Az előbbieki miatt 1910-re korrigált értéként 2,5 millió magyart kapunk: ez azoknak a száma, akiket az 1930 körüli adatoknál összehasonlítási alapként célszerű figyelembe venni.

Az 1938–1941 közötti terület-visszacsatolások idején és az 1945 után lezajlott migrációs mozgások tartós hatását nehéz pontosan felmérni, mint ahogyan azt is, hogy a két világháború emberveszteségei milyen mértékben érintették a ma szomszédos országokban élő magyar közösségek lélekszámát. Az 1980-as, 90-es évek migrációs jelenségeit majd az egyes országoknál vázoljuk fel, a határokon túli magyarok vesztesége összesen 200 ezer fő felettire tehető.

³ A KSH 2000. évi jelentése (Statistikai Szemle 2000/9:725–752) megállapítja, hogy: „1998-ban Európa 16 országában regisztrálták a népesség természetes fogyását...”. A 2000. évre az ilyen országok száma már 20 fölé nőtt, s ezek túlnyomó többsége környezetünkben található.

kat követően a térség népességnövekedése – amely az előző évtizedekben évi +0,7% körüli volt – 1993-tól évi +0,5%-ról –0,5%-ra csökkent.⁴ Magyarország volt az ún. köztes-európai térségben az első olyan állam, amelynél népesség természetes szaporulata (1981-ben) negatívra váltott – a kilencvenes évek elején a térség többi országában ez a mutató ugyancsak negatív lett – kivéve Boszniát, Macedóniát és Albániát.⁵ Az itt élő népek közül csak a romák, bosnyákok (muszlimánok) és albánok természetes szaporulata maradt pozitív.

A szomszédos országokban élő magyarok megmaradási esélyeit alapvetően meghatározza, hogy természetes szaporulatuk ugyancsak mindenhol negatív, s ez a felerősödött migrációs és asszimilációs veszteségekkel együtt ma már mindenhol számuk erőteljes csökkenéséhez vezetett:

- *Szlovákiában* a magyarok népmozgalmi adatai egyelőre nem különösebben kedvezőtlenek, s bár ez az érték 1996 óta itt is negatív – a magyarság fogyása azonban csak évi ezer fő körüli. Reménykedésre ad okot, hogy az itteni magyarok áttelepülési kedve tűnik a környezetünkben a legkisebbnek, s csaknem teljes egészében egy összefüggő tömbszerű sávban élnek, ahol az asszimiláció veszélye kevésbé érvényesülhet. Az utóbbi két évtizedben ugyanakkor a vegyes házasságok gyakorisága emelkedő tendenciát mutat, s ennek negatív következményei már most jelentkeznek.⁶
- *Kárpátalján* a magyarság valódi számát – reálisan – 1989-ben 180 ezer fő körülire becsülhettük.⁷ Megbízható adatok híján nem tudjuk, hogy természetes szaporulatuk még ma is pozitív-e? 1990-ben még biztosan az volt, de azóta egész Ukrajnában és a Kárpátalján is negatívra váltott át. A jelentős kivándorlás következtében azonban a magyarság létszámának csökkenése várható a közeljövőben.
- *Románia:* Az erdélyi, ezen belül különösen a székelyföldi magyarság népességyarodása meglehetősen jelentős volt az egész kárpát-medencei magyarságon belül – a 20. század nagyobb részében. Az elmúlt három évtizedben azonban ez a tendencia alapjaiban változott meg. A hatvanas, hetvenes években Semlyén István szerint az erdélyi népességyarodáson belül a természetes szaporulat vonatkozásában a magyarság még az átlag körüli értékeket produkált.⁸ (Az igen kevés ismert adat ezt alátámasztja.) Az 1977–88 közötti időszakban a romániai és erdélyi +0,6% körüli

⁴ A. Monnier: La population de l'Europe: 1950–2000. (Population et Sociétés, 2000/353:1–4).

⁵ Pontosabban néhány éve még Szlovákia lakosságának természetes szaporulata évi egy-két ezer fős pozitív mérleget mutatott – ez néhány tized ezrelékes pozitív értéket jelentett. Jelenleg mindkét mutató igen közel lehet a nullához – a trend itt is a negatív irányba történő változást prognosztizálja.

⁶ Gyurgyík László (most készülő PhD-jében) tárja fel a jelenséget. Az idei (2001-es) népszámlálás eredményei – 520 ezer magyar nemzetiségűt írtak össze – az aggodalmakat igazolni látszanak.

⁷ A kárpátaljai magyaroknál problémák adódnak már számuk meghatározásánál is: az 1989. évi népszámlálás hivatalos adatai alapján nemzetiség szerint 156 ezren, anyanyelv szerint 167 ezren voltak. A Kárpátalján a nemzetiséget a személyigazolványba is beírják, ezért a mai napig nem magyar nemzetiségűek azok, akik 1945 után a túlélés érdekében akkor más nemzetiségűnek vallották magukat.

⁸ Semlyén István: Országos és nemzetiségi népességyarodás. Korunk Évkönyve, Kolozsvár, 1980:41–55.

értékkel szemben a magyarság átlaga már csak +0,3% volt, 1992-re azonban mindhárom érték negatívra váltott, a magyaroké –0,6%-ra. Nagyon leegyszerűsítve: a 20. század folyamán az erdélyi magyarság természetes szaporulatát eltüntette az asszimiláció és az elvándorlás – a magyarok száma 1910-ben és 1992-ben is 1,6 millió volt. A jövőre nézve meglehetősen kedvezőtlen, hogy egyre több erdélyi magyar él szórványkörülmények között, ahol megmaradási esélyeik nem túl jók. Ugyancsak súlyos következményekkel járhat, hogy a nyolcvanas, kilencvenes években a magyarországi irányú áttelepülés, illetve tartósabb ittartózkodás elsősorban a produktív korban levő korosztályt érinti, ennek továbbgyűrűző hatása a természetes szaporulat további csökkenését eredményezheti. Jelenleg az erdélyi magyarság népmozgalmi, asszimilációs és migrációs vesztesége évenként legalább 20-25 ezer fő lehet.

- *Vajdaságban* a magyarok természetes szaporulata 1969 óta negatív és egyre nagyobb mértékű, 1992-ben már –0,8%. A fogyás legfőbb oka először a migráció volt: a magyarság fiatalabb korosztályát érintette mindig a legnagyobb mértékben a kivándorlás, majd az 1960-as évektől kezdődően a nyugati munkavállalás. Utóbbiak gyakran nem tértek vissza, illetve a visszatértek nem a Vajdaságban, hanem máshol, például az isztriai tengerparti városokban telepedtek le. A továbbiakban már a korösszetétel is fokozatosan úgy alakult, hogy a folyamat öngerjesztővé vált, ma pedig már megállíthatatlannak és visszafordíthatatlannak látszik. A vajdasági magyar népesség fogyása ugyanis tragikus mértékű: a magyarok száma az 1961-es 443 ezer főről 1991-re 340 ezerre csökkent. Az 1991–95 közötti délszláv háborúk a vajdasági magyarságot különösen súlyosan érintették – tömegesen menekültek Magyarországra, egyes időszakokban a menekültek és ittartózkodók száma 60-80 ezer között lehetett. Ezek egy jelentős része azóta sem tért haza, s ez újabb csökkenést eredményez. A vajdasági magyarok száma véleményünk szerint ma 250 ezer fő körül lehet, s az is kiszámítható, hogy az évenkénti csökkenés nagysága 2-3 ezer fő közöttire tehető.
- *A horvátországi magyarok száma* 1991-ben hivatalosan 22 ezer, a becslések szerint mintegy 30 ezer fő volt. Legjelentősebb településterületüket (Drávaszög, Kelet-Szlavónia) a délszláv háború különösen erősen sújtotta, nagyobb részük elmene-külni kényszerült, részben Magyarországra. Azóta nem mindannyian tértek vissza, s az elöregedett, ugyancsak negatív természetes szaporulatú, továbbá 15 ezer fő alattira csökkent magyarság megmaradási esélyei – talán a Drávaszög és Eszék környékének kivételével – minimálisak.
- *Az Árpád-kori eredetű szlovéniai kis magyar közösség* csaknem teljes egészében a magyar határ melletti Muravidék aprófalvaiban él. Számuk és arányuk folyamatosan csökken, ezt elsősorban a vegyes házasságok igen magas aránya okozza, mert a gyermekek egyre inkább szlovén nyelvűvé asszimilálódnak. A térség egészére jellemző a negatív természetes szaporulat és az elvándorlás, ezért a szlovéniai magyarságot a teljes felmorzsolódás veszélye fenyegeti.
- *Burgenlandban* a népszámlálások szerint növekedett a magukat magyar „köznyelvűeknek” vallók száma. A növekedés azonban csak látszólagos, nem népmozgalmi okai vannak. A rendszerváltást követően 1991-ben ugyanis már számos burgenlandi magyar nem szégyellte magyarságát bevallani. A valóságban mind az itt élő magyarok, mind pedig az osztrákok természetes szaporulata évtizedek óta negatív, s körükben jelentős volt az elvándorlás, bár ez a folyamat itt akár meg is fordulhat.

Településszerkezeti változások

A történelmi Magyarország területén a városi lakosság túlnyomó többségét a magyarok és németek alkották, a trianoni impériumváltást követően azonban a németek folyamatosan háttérbe szorultak, illetve (kitelepítések és kivándorlások következtében) eltűntek.

A Kárpát-medencében a városi fejlődés extenzív szakasza országonként jelentős eltéréseket mutatott: míg Magyarországon ez a folyamat már az első világháborút követően megkezdődött, a térség többi országában ez inkább az ún. szocialista iparosítások időszakára – az ötvenes, hatvanas évekre – volt jellemző. Összességében azonban a városokban élő magyarság száma ugyan általában növekedett, de mind egészében, mind pedig az egyes városokban aránya egyre jelentéktelenebbé vált, az összes százezer feletti városban kisebbségbe szorult.⁹ A szakirodalomban ez a folyamat meglehetősen pontosan és alaposan feldolgozásra került: Kocsis Károly, Gyurgyik László, Varga E. Árpád, Mirmics Károly és Sebők László számos tanulmányában. A terjedelmi korlátok miatt ezért csak néhány reprezentatív adattal támasztom alá az elmondottakat:

- Szlovákiában a két legnagyobb város adatsora tökéletesen illusztrálja, hogy a 19–20. század fordulóján a városi magyarság térnyerése milyen erőteljes volt, majd az impériumváltást követően aránya hogyan csökkent jelentéktelenné (adatok ezer főben):

	Pozsony		Kassa	
	Magyarok	Magy. %	Magyarok	Magy. %
1880	10,8	15,5	11,0	33,5
1910	37,7	35,9	36,1	66,5
1930	27,0	15,8	11,7	14,3
1991	20,3	4,6	10,8	4,6

A szlovákiai magyarok legnagyobb településén, Komáromban (23,7 ezer magyar) is arányuk 1880–1991 között 91%-ról 64%-ra csökkent.

- Hasonló a helyzet Kárpátalján, ahol a két legnagyobb városban ugyanannyi magyar élt 1989-ben, mint 1880-ban: Ungváron 9 ezer, Munkácson pedig 7 ezren, az arányváltozások azonban megdöbbentőek: 62%-ról 8%-ra, 46%-ról 8%-ra.
- A Vajdaságban a magyarok arányát tekintve a jelentősen csökkenést felmutató¹⁰ városokkal szemben az észak-bácskai városokban az arány változása – a népszámlálások szerint – nem ennyire tragikus: Zentán, Magyarkanizsán az egykori 90% feletti arány 1991-ben is még 80% felett maradt, Szabadkán pedig 59%-ról 40%-ra esett vissza, de a város így is relatív magyar többségű.
- A városokban lezajlott változások a legjobban Erdélyben követhetők nyomon (adatok ezer főben):

⁹ Marosvásárhely 1992-ben még kivétel volt: a 164 ezres lakosságnak még 51%-a volt magyar nemzetiségű, a város ma már valószínűleg csak relatív magyar többségű.

¹⁰ Újvidéken a 16 ezer magyar csak 9%-ot jelent, szemben az 1910-es 13 ezer magyar 40%-ával.

	1910	1930	1956	1977	1992	Változás 1910–1956	Változás 1910–1956
Magyarok	441	432	554	821	898	+113	+344
Románok	120	331	986	2515	3413	+776	+2427
Egyéb	122	190	214	223	119	+92	–95
Összesen	683	963	1754	3559	4430	+1071	+2676

1910-ben a népesség 12%-a volt Erdélyben város lakó – a 41 városból csak 8 volt román többségű, s ezek mind kisvárosok (10 ezer fő alattiak) voltak. Az 1992-es népszámlálás idején a 118 erdélyi városból már csak 17 volt magyar többségű, s ezek – Marosvásárhely kivételével – mind kisvárosok.¹¹

A természetes folyamatok és központilag irányított népességmozgások következtében alakultak így az arányok. Az 1992-es népszámláláskor több mint félmillió regáti születésű [románt] írtak össze az erdélyi városokban, akiket főleg az ötvenes, hatvanas években telepítettek be, továbbá a Ceaușescu-éra utolsó éveiben. Egy 1976-os rendelet alapján Erdélyben 6 zárt várost hoztak létre, ahova csak párt-, illetve belügyi engedélyekkel lehetett költözni, s hasonló eljárást követtek a határmenti városokban is.¹² További helyi intézkedések az elrománosítási folyamatot még inkább felelősítették: különösen Kolozsvár és Marosvásárhely esetében.¹³

Mára az erdélyi magyarság nagyobb része (1992-ben 56%-a) város lakó, nagyobb részük azonban erőteljesen kisebbségi környezetben, illetve szórványszerű helyzetben él.

Ez a jelenség azonban már egy másik jelentős probléma – a szórványosodás – kérdésköréhez kapcsolódik.

Szórványosodás

A határokon túli magyarság meglehetősen kedvezőtlen demográfiai helyzetét jelentősen súlyosbítja, hogy egyre nagyobb részük szórványkörülmények között él. Alapvetően azonban a szórványvizsgálatokat alapvetően behatárolja az a tény, hogy a szórvány tartalma – Dányi Dezső megfogalmazása¹⁴ szerint – „inoperábilis”, „hiányzik a kicsi, a ke-

¹¹ A legnagyobb városok 300 ezer fő felettiak, Sepsiszentgyörgy 68 ezres város, itt a magyarok száma 51 ezer volt.

¹² A ma 100 ezer fő feletti 9 erdélyi város közül 8-ra (Marosvásárhely, Kolozsvár, Temesvár, Arad, Brassó, Nagyszeben, továbbá Nagyvárad, Szatmárnémeti) voltak érvényesek az felsorolt intézkedések.

¹³ A néhai RKP Maros megyei bizottságának egy titkos iratából: „Ahhoz, hogy Marosvásárhely municípiumban a románok száma a következő két évben elérje vagy éppen meghaladja az összlakosság 50%-át, szükséges elérnünk kb. 7600 román nemzetiségű személyt szocialista egységekben való alkalmazásának jóváhagyását (családonként átlag 3 személyt számítva, ez összesen 22 800 személy), hogy a következő öt éves terv végéig municípiumban a román nemzetiség az összlakosság 58–60%-a legyen. Marosvásárhely, 1985. nov. 1.” (Európai Idő, Sepsiszentgyörgy, 1990. február 16.). Kolozsvárra csak 1989-ben 10 ezer románt telepítettek be a Regátból. (Romániai Magyar Szó, 1990. február 13.)

¹⁴ Dányi Dezső: A szlovákiai szórványmagyarság. (Regio, 1999/3–4:161–06). [Ez volt Dányi Dezső utolsó, életében megjelent publikációja.]

vés – arány vagy tömeg – kvantitatív határainak definíciója”. A mai napig mindenki olyan saját szórványmeghatározást alkalmaz, amelyet koncepciója, habitusa vagy érdekei szerint célszerűnek lát.

Előjáróban ezért szemelvénytzerűen néhány szóban célszerű áttekintünk a tudományos igényű magyar szórványkutatásokat és elődeink szórványokkal kapcsolatos nézeteit. A szórványkérdés a magyar közéletben akkor került reflektorfénybe, amikor kárpát-medencei magyarság egy jelentős része kisebbségi sorba került. Nem véletlen, hogy az első komolyabb szórványkérdéssel foglalkozó tanulmányok¹⁵ csak a harmincas években kerültek publikálásra.¹⁶ Kiemelkedik közülük Szathmáry Lajos munkája, ő szórványnak minősített minden 300 (esetleg 400) fő alatti magyar csoportot.¹⁷ Ugyancsak erdélyi kutatósokra alapozva Schneller Károly kulcsfontosságúakként kezelte az 51–100 fő közötti magyar közösségeket.¹⁸ Meghatározásában az az igen jelentős elem, hogy van egy olyan nagyságrend, amely alatt az adott szórvány megmaradási esélyeit már csekélynek tartja.

Példaként gondoljuk ugyanis át: ha egy százfős falunak tíz százaléka, azaz tíz lakója magyar, abból nagy valószínűséggel csak egyetlen a gyermekkorú, aki emiatt nem magyar gyerekekkel tanul (és játszik) együtt, így identitása és nyelvhasználata már gyakran nem egyértelmű. Ezzel szemben egy másik kétezer lakosú faluban szintén tíz százalék, azaz kétszáz fős a magyar közösség, úgy akár még egy kis magyar iskolát is fenntarthatnak egyházi támogatással. Egy másik példa: a gyulafehérvári két és fél ezer magyar fős közösség megmaradási esélyei meglehetősen jók, hiszen az ott található érsekségi központ miatt mindig érkezik utánpótlás, ráadásul szinte a teljes ottani magyarság a székesegyház környékén lakik és dolgozik, egymás közt magyarul beszélnek. Ugyanakkor például Petrosényben mintegy hatezer fős magyar közösség él, teljesen szétszórva, főleg bányászok és gyermekeik, akiknek az asszimilációja néhány évtizeden belül bekövetkezhet, mert nincsenek magyar intézményeik, a kapcsolatot nem nagyon tartják egymással, „mindössze” magyarnak vallják magukat.

Anélkül, hogy alapos kutatások nélkül állást foglalnánk, annyit nyugodtan kijelenthetünk, hogy a szórványmeghatározásoknál mind a kisebbségi csoport abszolút lélekszámát, mind pedig arányát célszerű figyelembe venni. Arra is tekintettel kell lennünk, hogy a szórványvizsgálatoknál valószínűleg célszerű egy alsó határértéket (arányt) is meghatározni, amely alatt a megmaradási esélyek minimálisak. Vetési László utóbbi csoportot „foslánymagyarságnak” nevezte.¹⁹ (Vetési egyébként a 30%, illetve 300 fő alatti nemzeti közösségeket javasolta szórványnak nevezni).

Úgy vélem, egy szórványdefiníciónál inkább az egyházak megközelítéséből lenne célszerű kiindulni – és a konkrét numerikus alapú meghatározás helyett elvi, funkcionális oldalról kellene próbálkozni. Az alábbi meghatározási kísérletemet inkább vitaindító mintának tekintem, mint kidolgozott javaslatnak:

¹⁵ Valójában már az első VH előtt foglalkoztak magyar szórványokkal (Bélteky Kálmán, 1910), de akkor még ez a probléma nem tűnt alapvető fontosságúnak.

¹⁶ Mikó Imre: Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés (1932), Földes Károly: Szórványmisszió (1934), Szórványainkról (1935).

¹⁷ Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz. Magyar Kisebbség, 1937. június 16. Újraközölve: Magyar Kisebbség 2000/3.

¹⁸ Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében. Erdélyi Múzeum Egyesület 3. füzet. Kolozsvár, 1943.

¹⁹ Vetési László: Szórványstratégia – nemzetstratégia. Magyar Kisebbség, 2000/2.

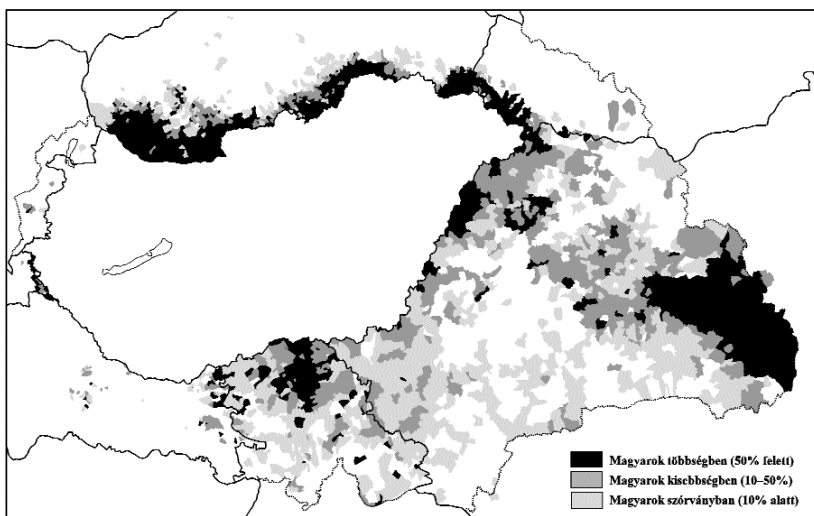
„Szórványok azokat a kisebbségi csoportokat nevezzük, amelyek számuknál és/vagy arányuknál fogva kisebbségi életüket csak korlátozottan, funkcionálisan megcsonkítva tudják megélni, de megmaradásuknak vannak esélyei. Az ezeknél kisebb, megmaradásra szinte esélytelen kisebbségi maradványokat foszlányoknak nevezzük”. (Utóbbi fogalmat Vetési László javaslatát elfogadva ajánlom.)

* * *

Az alábbi táblázat és diagram a magyarok településenkénti arány szerinti megoszlását mutatja be néhány országban:

	Erdély 1607	% 100	Szlovákia 567	% 100	Vajdaság 339	% 100	Horvátország 22,4	% 100
0–1%	3	0,2	6	1	2	1	5,4	24
1–10%	145	9	40	7	48	14	7,8	30
10–30%	309	19	25	5	36	11	3,1	14
30–50%	235	15	58	10	61	18	2,0	9
50–100%	914	17	438	77	192	56	5,1	23

Ugyanez diagramon talán könnyebben áttekinthető:

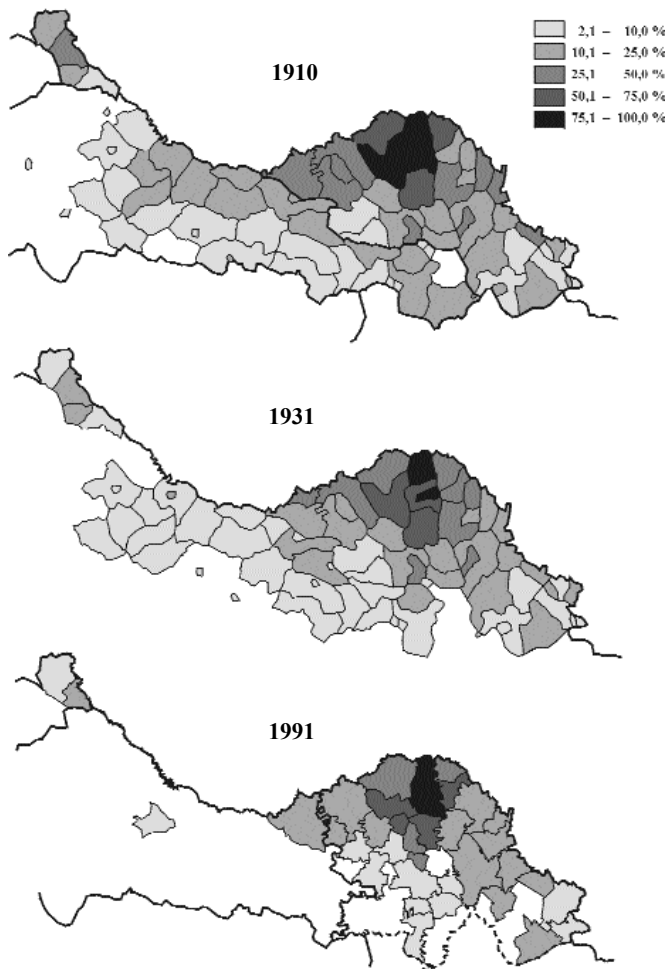
Jól látható, hogy *Szlovákiában* van a magyarság a legkevésbé veszélyeztetett helyzetben, hiszen háromnegyedük olyan településen él, ahol arányuk nyolcvan százalék feletti.

A *Kárpátalján* már nem ennyire jó a helyzet, de adathiány miatt igazán pontos képet nem tudunk az ottani helyzetről alkotni.

Erdélyben a valóság rosszabb, mint amire a táblázat alapján következtethetünk, hiszen az összeállítás község szintű adatok alapján készült – a falu és városrészenkénti adatok

alapján ennél sokkal kedvezőlenebb képet alkothatunk. A területi megoszlás – lásd térkép – alapján azt is megállapíthatjuk, hogy amíg a szlovákiai, kárpátaljai és (részben) a vajdasági magyarság összefüggő, a magyar határ mentén található sávban él, addig az erdélyi magyarság két nagyobb tömbjének egyikére igaz csak ez a megállapítás, a székelyföldi magyar tömbmagyarság megmaradási esélyei azonban jók. A probléma az, hogy e két területrészt között a többi magyar igen eltérő arányú településeken él – meglehetősen szétszórtan. A szórvány-helyzet egyik legsúlyosabb közvetlen következménye anyanyelvi iskolai oktatási lehetőségeik beszűkülése.

A volt jugoszláviai területeken a magyarság szórványosodásának folyamatát az alábbi térkép jól illusztrálja:

Magyarok arányának alakulása Jugoszláviában

A *Vajdaságban* az északi, Tisza-menti sávban a magyarság még többségben él, ettől délre a szórványosodás már egyértelműen megfigyelhető.

A *horvátországi* helyzet tragikus: 983 településen él legalább egy magyar, de ebből 800 településen számuk 10-nél kisebb. Ezeken a településeken az itteni magyarok megmaradási esélyei egészen minimálisak – sorsuk intő jelként kell, hogy szolgáljon.

* * *

Összefoglalva: a szomszédos országokban élő magyarok egyes csoportjainak megmaradási esélyei az elmúlt egy évtized folyamán lényegesen rosszabbá váltak – elsősorban mind negatívvá váló természetes szaporulatuk, s az itt most nem tárgyalt asszimilációjuk, továbbá az anyaország irányába ható migrációjuk következtében. Hosszabb távlatban gondolkodva a probléma jelentőségét a mind markánsabban jelentkező szórványosodási folyamatok erőteljesen növelik. Ezen a helyzeten csak egy átgondolt és megalapozott összmagyar nemzetstratégia változtathat.

A. Gergely András

A totális társadalmi tények mint térhasználati és identitásmódok

(Rövid áttekintés a helyi tudás tartalmáról)

Egy interdiszciplináris megközelítést szeretnék itt felvezetni – nem mintha ezzel a kisebbségi kérdések iránt érdeklődőket meglephetném, hiszen a tanulmányok széles földrajzi horizontja és diszciplináris sokszínűsége ezt eleve igéri is. Megközelítésmódom annyiban interdiszciplináris, amennyiben a kisebbségtudományok is azok. A szóban forgó tanulmányok tematikái alapján hol történet-szociológiai, hol politikafilozófiai, megint másutt térföldrajzi vagy szociálgeográfiai problematikákkal nézhetünk szembe. Saját közelítési szempontom hármas fonatú: részben kisebbségszociológiai, részben politikai antropológiai, részben pedig téridentitást körvonalazó.

Abból indulok ki, hogy a települési szintű, *térben és identitásban kifejeződő társadalmi viselkedésmódok* nem tekinthetők úgy, mintha távolról néznénk és kategorizálnánk őket, hanem róluk beszélve csakis úgy érthetőek meg vagy értelmezhetőek, hogy megjelenési formáikat, *reprezentációjukat* éppoly valóságosnak tekintjük, mint materiális formákat (így például a nyelvhasználatot, a régióépítési stratégiákat, a migráló tömegek útvonalát vagy a demográfiai tényeket). De bevallható problémaként jelentkezik az is, hogy számos helyzetben *nem reprezentálódik*, valami okból nem mutatkozik az identitás olyan látványosan, hogy lenyomatait sorra vehetnénk. Kiindulópontom az a *jelenség*, amelyet a szociológus Émile Durkheim „társadalmi tényeknek” nevezett, s kortársa, Marcel Mauss pedig „*totális társadalmi tényekként*” elemzett tovább. Igen durván leegyszerűsítve ehelyütt azt, amit az ismeretszociológia, a társadalmi változókból és konvenciókból szellemi javakat megismerni próbáló elméletalkotás, valamint a társadalmak komplexitását antropológiai nézőpontból megérteni próbáló kutatók prózaian csak „kultúrának” neveznek, nem úgy fogom itt tárgyalni, mint valamely „univerzális kiterjedéssel” jellemezhető fenomént. Hanem arra teszek kísérletet, hogy hozzávetőleges igazságokként tüntessenek fel olyan megállapításokat, amelyek a kisebbségi létben az önszervező törekvő-